

بررسی تطبیقی قوانین اجرایی مرتبط با حمایت‌های تحصیلی کودکان و نوجوانان استثنایی ایران

و سازمان بین‌المللی یونیسف

چکیده

هدف از پژوهش حاضر مقایسه قوانین اجرایی مرتبط با حمایت‌های تحصیلی کودکان و نوجوانان استثنایی ایران و سازمان بین‌المللی یونیسف بود. روش پژوهش کیفی و از نوع تطبیقی می‌باشد. نمونه پژوهش شامل اسناد و گزارش‌های سالیانه موجود در سازمان آموزش و پرورش کودکان استثنایی و سازمان بهزیستی که از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹ و از طریق نمونه‌گیری در دسترس و هدفمند انتخاب شدند، می‌باشد و در بعد بین‌المللی نیز گزارش‌های سالیانه یونیسف در مورد حمایت‌های تحصیلی از کودکان و نوجوانان استثنایی مربوط به سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰ بررسی شد. برخی داده‌های کمی پژوهش با استفاده از روش‌های توصیفی تحلیل شدند و در بخش تطبیق اسناد، به تحلیل محتوا پرداخته شد. مطابق با یافته‌ها، تعداد کودکان و نوجوانان استثنایی که تحت پوشش بهزیستی قرار می‌گیرند در سال‌های اخیر رو به افزایش بوده است. ضریب همبستگی فای بین نظر خانواده‌های کودکان و نوجوانان استثنایی و مسئولین بهزیستی در مورد کمیت و کیفیت حمایت‌های تحصیلی نشان داد نظر خانواده‌ها و مسئولین همسو است. مطابق با تحقیق انجام شده یونیسف در ۵۱ کشور در حال توسعه ۴۲ درصد دختران و ۵۱ درصد پسران کودکان استثنایی و معلول (میانگین حدود ۴۷ درصد) موفق شدند به دبستان بروند، در حالی که در ایران این میانگین به ۶۲/۵ درصد می‌رسد. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت حمایت‌های تحصیلی در ایران وضعیت بهتری نسبت به گزارش‌های یونیسف از کشورهای در حال توسعه دارد.

کلید واژه‌ها: کودکان استثنایی، قوانین اجرایی، حمایت‌های تحصیلی

Abstract

The purpose of this study was to compare the executive laws related to educational support for exceptional children and adolescents in Iran and the international organization UNICEF. The research method was qualitative and comparative .The research sample included the documents and annual reports available in the welfare organization from 2010 to 2019, which were selected through available and targeted sampling, and in the international dimension, UNICEF's annual reports on educational support for exceptional children and adolescents in 2011. Reviewed by 2020. Some quantitative research data were analyzed using descriptive methods and content analysis was done in the document matching section. According to the findings, the number of exceptional children and teenagers who are covered by welfare has been increasing in recent years. The coefficient of correlation between the opinion of the families of exceptional children and adolescents and the welfare officials about the quantity and quality of educational support showed that the opinion of the families and the officials are aligned. According to the research conducted by UNICEF in 51 developing countries, 42% of girls and 51% of boys of exceptional and disabled children (average about 47%) managed to go to primary school, while in Iran this average reaches 62.5%. Therefore, it can be concluded that education support in Iran is in a better situation than the UNICEF reports of developing countries.

Keywords: Exceptional Children, Executive Laws, Educational Support

مقدمه

آموزش و پرورش کودکان استثنایی از مسائلی است که نیازمند برنامه‌ریزی دقیق و سازماندهی و آموزش خاص به مربیان و معلمان است و از شاخص‌های ارزیابی میزان توسعه آموزش و پرورش کشورها به حساب می‌آید. این برنامه‌ریزی‌ها، به سبب حضور و مشارکت فعال کودکان، موجب ارتقای نشاط و سلامت روانشناختی و رفتار اجتماعی آنان و خانواده‌ها شده و به گونه‌ای است که کودکان استثنایی نیز می‌توانند، توانایی‌های خود را کشف و آن را تقویت کرده و در آینده در مسیری درست به زندگی و حتی کار کردن در جامعه در کنار بقیه مردم ادامه دهند، (سازمان حقوق بشر ایران، ۲۰۱۵). مطابق با آمار سازمان بهداشت جهانی^۱، امروزه بیش از ۱ میلیارد نفر از جمعیت جهان (۱۵ درصد) به نوعی با معلولیت زندگی می‌کنند، بطوری که ۳ تا ۴ درصد آنها مشکلات شدیدی در عملکرد دارند. سازمان بهداشت جهانی از دولت‌ها خواسته است که تلاش‌ها را برای دستیابی به خدمات اصلی و سرمایه‌گذاری در برنامه‌های تخصصی افراد معلول افزایش دهند (سازمان بهداشت جهانی، ۲۰۲۱).

با توجه به این که طبق اصول اعلام شده در منشور سازمان ملل رسمیت شناختن حقوق لاینفک، مساوی و منزلت تمام اعضای خانواده بشری زیربنای آزادی، عدالت و صلح در جهان است. در تاریخ ۱۳۷۲/۱۲/۱ قانون اجازه الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون حقوق کودکان سازمان ملل (۱۹۸۹) به تصویب مجلس شورای اسلامی و در تاریخ ۱۳۷۲/۱۲/۱۱ به تصویب شورای نگهبان رسید (سایت مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۰)

کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت یک معاهده بین‌المللی حقوق بشر سازمان ملل متحد است که با هدف حمایت از حقوق و عزت افراد دارای معلولیت انجام شده است. این کنوانسیون اولین پیمان حقوق بشر سازمان ملل در قرن بیست و یکم بود. در تاریخ ۱۳۹۷/۱/۲۲ قانون جامع حمایت از کودکان معلول نیز به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید. کودکان و نوجوانان استثنایی به دلیل سن کم و ناتوانی و معلولیت حایز اهمیت بوده و نیازمند حمایت‌های ویژه قانونی می‌باشند. باید اذعان داشت که هم قانون‌گذار بین‌المللی و هم قانون‌گذار داخلی تلاش نموده‌اند با وضع قوانین مناسب و در نظر گرفتن ضمانت اجرای گوناگون، حقوق کودکان استثنایی را به رسمیت شمرده و در جهت

¹ The World Health Organization

فراهم ساختن عملی آن تلاش نمایند. در مورد قوانین داخلی نیز، قانون‌گذار با وضع قانون جامع حمایت از معلولین و پیوستن به کنوانسیون بین‌المللی حقوق معلولین و همچنین عضویت در کنوانسیون کودک، سعی نموده است حقوق تعریف شده برای کودکان استثنایی را جامه‌ی عمل ببوشاند (برآبادی، ۱۳۹۷). حق آموزش رایگان و همگانی از جمله حقوق شهروندان است که در زمره حقوق بنیادین بشر می‌باشد و اعلامیه جهانی حقوق بشر بر این حق تاکید دارد. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ملهم از آموزه‌ها و تعالیم دین مبین اسلام و همسویی با توافقات بین‌المللی بخصوص میثاق بین‌المللی حقوق فرهنگی اقتصادی و اجتماعی که دولت ایران از طریق مرجع قانون‌گذاری اجازه الحاق به میثاق مذکور را یافته است حق آموزش رایگان و همگانی را برای شهروندان به رسمیت می‌شناسد (حسینی پيله رود، ۱۴۰۰).

با تاسیس سازمان آموزش و پرورش استثنایی در سال ۱۳۷۰ و با مصوبه مجلس، تلاش‌ها برای آموزش و پرورش این دسته از دانش‌آموزان انسجام بیش‌تری یافت. در سند پنجم توسعه، تکالیفی برای آموزش و پرورش دانش‌آموزان استثنایی تدوین شده است که بر مبنای بند «ه» ماده ۱۹ آن، وزارت آموزش و پرورش مکلف است برای تامین نیازهای ویژه و توان‌بخشی گروه‌های مختلف آموزشی اقداماتی را انجام دهد. منعطف‌سازی مدارس و گسترش اجرای برنامه‌های تلفیقی و فراگیر، تدوین برنامه‌های جامع اطلاع‌رسانی، جهت آگاه‌سازی و آموزش والدین کودکان با نیازهای خاص، تقویت طرح سنجش کودکان و افزایش امر مشاوره در این مدارس و توسعه کمی و کیفی مدارس استثنایی و کودکان با نیازهای خاص و فراهم آوردن شرایط و امکانات خاص لازم جهت توانمندسازی و افزایش مهارت‌های مورد نیاز این گونه آموزش‌پذیران، از جمله این اقدامات است.

از اهداف مهم سازمان بهزیستی کشور حمایت تحصیلی و آموزش ویژه ی معلولان نظیر ناشنوایان، معلولان ذهنی، آموزش خط بریل و جهت‌یابی به نابینایان و ... می‌باشد (قربانی، ۱۳۹۶). لازم به ذکر است در ادبیات اسناد، گزارش‌ها و سالنامه‌های بهزیستی از واژه معلول استفاده شده است. منظور از کودکان و نوجوانان استثنایی در این پژوهش مطابق با تعریف سازمان بهزیستی به افرادی اشاره دارد که در عملکرد اندام‌های حسی مانند اندام بینایی یا اندام شنوایی، اندام‌های حرکتی مانند دست‌ها، پاها یا تنه و یا ساختار فیزیولوژیک (عملکرد مغز) براساس معیارهای بین‌المللی

شرایط سلامت بر اساس عوامل مادرزادی، بیماری، کهولت سن، سوانح، حوادث و یا عوامل دیگر دچار معلولیت (کم توانی) شده است (سالنامه سازمان بهزیستی، ۱۳۹۸). در کشور ما سازمان آموزش و پرورش استثنایی متولی تحصیل کودکان و نوجوانان استثنایی است و سازمان بهزیستی نیز به خانواده‌های دارای کودکان استثنایی کمک هزینه‌های تحصیلی می‌پردازد. مرجع ما در این مقاله، آمار سازمان کودکان استثنایی و سالنامه‌های منتشر شده سازمان بهزیستی می‌باشد. در حال حاضر ۱۵۲۴۰۹ نفر دانش آموز استثنایی وجود دارد که ۸۰۵۵۶ نفر در مدارس خاص استثنایی و ۷۱۸۵۳ نفر در مدارس تلفیقی و در کنار دانش آموزان عادی مشغول به تحصیل هستند (حسینی، ۱۴۰۰). در این پژوهش، بررسی وضع قوانین اجرایی در حیطه تحصیل این کودکان و اینکه تا چه اندازه ای اجرایی شده‌اند مورد سوال است. پرواضح است که پژوهش در این زمینه می‌تواند روشنگر وضعیت موجود باشد و راه را برای بهبود شرایط هموار کند. از اینرو در داخل و خارج از کشور مطالعاتی به منظور بررسی و مقایسه قوانین حمایتی موجود از کودکان و نوجوانان استثنایی و خانواده‌های آن‌ها صورت گرفته است.

در مطالعه تطبیقی خدمات آموزش و پرورش استثنایی در کشورهای آمریکا، چین، هند و ایران شیرمحمدی و کلیشادی (۱۳۹۷) نتایج نشان داد که هر چهار کشور به آموزش کودکان استثنایی اهمیت می‌دهند و از اهداف مشترک آن‌ها آموزش متناسب با نیازهای کودکان استثنایی و آماده کردن آن‌ها برای بزرگسالی و اداره‌ی زندگی است. نتایج پژوهش طاهری (۱۳۹۱) نشان داد که: هر سه کشور آلمان، سوئد و ایران به آموزش کودکان استثنایی اهمیت می‌دهند. قوانین مشترک بین آن‌ها، حق آموزش و رایگان بودن آن است. نتایج پژوهش یزدانپوری (۱۳۸۹) نشان داد که در مقایسه با کشورهای پیشرو، کشور ما با مشکل فقدان قانون مصرح در حمایت از آموزش و پرورش فراگیر روبه‌روست. در کشور ما رایگان بودن آموزش و پرورش ویژه و پیش‌بینی منابع بیمه درمان و آتی در منابع مالی آموزش و پرورش استثنایی، فهمی مناسب از حمایت‌هاست، لیکن در مقایسه با کشورهای مورد مقایسه از قاعده جلوگیری از هرگونه هزینه اضافی به دلیل معلولیت، فاصله داریم. کشور ما در برنامه‌ریزی، مقایسه با کشورهای پیشرو با مشکل ساختار متمرکز مواجه است. در پژوهش القورانی^۱ (۲۰۱۳) پژوهشگر پیشنهاد کرد که قوانین مربوط به آموزش کودکان استثنایی

¹ Alquraini, T.

در عربستان سعودی که یک دهه قبل تصویب شده مورد بازنگری و تجدید نظر قرار گیرد و در نظر گرفتن مواردی مانند صلاحیت معلمان، فناوری های کمکی، خدمات ویژه آموزش ویژه، به حداقل رساندن محدودیت های محیط، خدمات مربوط به مداخلات زودهنگام و... را در تجدید نظر قانون پیشنهاد داد. نتایج پژوهش روزنتال^۱ (۲۰۰۹) نشان داد تعهد دولت ویتنام برای انطباق کشور با سازمان ملل و کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت^۲ چشمگیر است. با توجه به مطالب بیان شده در این پژوهش سعی شد وضعیت اجرایی قوانین حمایت های تحصیلی کودکان و نوجوانان استثنایی در کشور مورد بررسی قرار گیرد و با گزارش حمایت های تحصیلی سازمان بین المللی یونیسف مقایسه شود.

روش

پژوهش حاضر در بعد هدف، بنیادی - نظری و در بعد ماهیت و روش، تاریخی - توصیفی است زیرا داده ها براساس اسناد قانونی و مدارک موجود در سازمان های مرتبط با موضوع پژوهش در ایران و جهان گردآوری شد (دلاور، ۱۳۹۵). در بعد آماری و تحلیل، پژوهش ترکیبی از نوع مقایسه تطبیقی - کیفی است زیرا داده های دو جامعه در چند حیطه مشابه، با استفاده از تحلیل محتوا با یکدیگر مقایسه شد. (معدن دار آرانی، ۱۳۹۵). جامعه آماری این پژوهش در ایران کلیه اسناد و گزارش های مرتبط با حمایت های تحصیلی، از سال ۱۳۹۰ تا سال ۱۳۹۹ در مجلس شورای اسلامی، قوه قضاییه، وزارت آموزش و پرورش، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، سازمان بهزیستی، کمیته امداد امام خمینی و نهادهای مردم نهاد و در گستره بین المللی (گزارش های یونیسف از کشورهای در حال توسعه) در حیطه شاخص های حمایت های روانی - اجتماعی در بعد تحصیلی از کودکان استثنایی است. نمونه این پژوهش شامل گزارش های سالیانه موجود در سازمان بهزیستی، از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹ که از طریق نمونه گیری در دسترس و هدفمند انتخاب شدند. در بعد بین المللی نیز گزارش های سالیانه یونیسف در مورد قوانین حمایت های تحصیلی از کودکان استثنایی مربوط به

^۱Rosenthal, E.

^۲ Convention on the Rights of Persons with Disabilities

سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰ بررسی شد. در پژوهش حاضر با توجه به ماهیت اسنادی بودن پژوهش، اسناد مربوط به حمایت‌های تحصیلی بین‌المللی و ایران گردآوری شدند که براساس الزامات روش تطبیقی و تحلیل محتوا، ابتدا با توجه به تجربه مدیریتی پژوهشگر در این زمینه، چک لیستی از خدمات آموزشی و تحصیلی، به عنوان ابزار تهیه شد. روایی محتوایی چک لیست‌ها توسط کارشناسان و اساتید مربوطه مورد بررسی قرار گرفت و نسبت روایی آن‌ها مطلوب ارزیابی شد. و به عنوان گزارش‌های مستند موجود از اجرای قوانین در دو بعد کمی و کیفی با استانداردهای بین‌المللی مورد مقایسه قرار گرفتند. بطور کلی مراحل جمع‌آوری داده‌ها به ترتیب عبارت بودند از:

- جمع‌آوری سالنامه‌های بهزیستی از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹ و تحلیل داده‌های آن
- تهیه چک لیست‌ها در حیطه آموزش و تحصیل مندرج در گزارش‌های سالیانه بهزیستی و بررسی روایی آن‌ها توسط اساتید و کارشناسان،
- توزیع چک لیست‌ها بین خانواده‌هایی که کودکان استثنایی تحت پوشش بهزیستی داشتند (۱۰۰ خانواده)،
- توزیع چک لیست‌ها بین مسئولین بهزیستی (۱۰۰ نفر)،
- تحلیل داده‌های کمی حاصل از چک لیست‌ها، و مقایسه نظر خانواده‌ها و مسئولین،
- سرچ گزارش‌ها و قوانین موجود مربوط به سازمان آموزش و پرورش و بهزیستی و سازمان یونسف و مقایسه آنها با یکدیگر.

یافته‌ها

در جدول ۱ تعداد معلولین تحت پوشش بهزیستی کل کشور در طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹ گزارش شده است. در سالنامه آماری سالهای ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ تقسیم‌بندی و ارائه آمار بر اساس شدت معلولیت گزارش نشده است. با توجه به نمودار (۱) تعداد معلولین تحت پوشش در طی سال‌های گذشته افزایش یافته است و تعداد بیشتری از معلولان و خانواده‌هایشان حمایت و خدمات بهزیستی را دریافت می‌کنند.

در سالنامه‌های مورد بررسی و مطابق با پرونده‌ها و اسناد موجود در سازمان بهزیستی، تعداد کودکان و نوجوانان استثنایی بدین شرح برآورد شد: در سال ۱۴۰۰، ۲۰۰ هزار نفر زیر ۷ سال و حدود ۵۰۰ هزار نفر از ۷ تا ۲۰ سال تحت

پوشش بهزیستی هستند. در چک لیستی که توسط خانواده‌های دارای کودک و نوجوان استثنایی تحت پوشش بهزیستی تکمیل شد نتایج زیر به دست آمد:

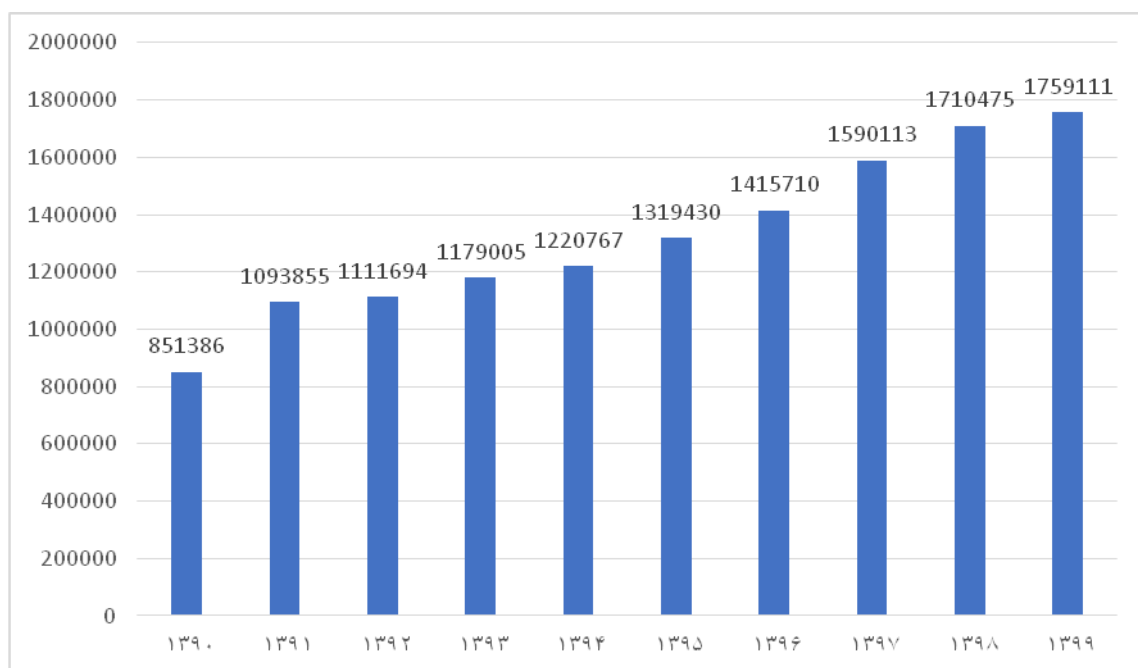
۴۰ کودک و نوجوان استثنایی دختر و ۶۰ کودک و نوجوان استثنایی پسر در این پژوهش شرکت کردند و به پرسشنامه محقق ساخته پاسخ دادند (پرسشنامه توسط خانواده ها پاسخ داده شد). میانگین سنی کودکان و نوجوانان استثنایی حاضر در پژوهش ۱۶/۶۰ با انحراف استاندارد ۳/۲۱ بود. از این تعداد ۴۴ درصد دارای معلولیت جسمی حرکتی، ۱۰ درصد چند معلولیتی، ۱۶ درصد معلولیت ذهنی، ۱۳ درصد معلولیت بینایی، ۸ درصد معلول اعصاب و روان و ۹ درصد معلولیت شنوایی داشتند. سطح تحصیلات افرادی که به پرسشنامه ها پاسخ دادند بدین شرح بود: ۲۵ درصد این افراد بی سواد ، ۶۱ درصد زیر دیپلم ، و ۱۴ درصد دیپلم داشتند. کودکان و نوجوانان استثنایی حاضر در این پژوهش ، ۲۸ درصد تک فرزند، ۴۰ درصد دو فرزند، ۲۵ درصد سه فرزند و ۴ درصد چهار فرزند و ۳ درصد پنج فرزند بودند. ۵۲ درصد از این کودکان و نوجوانان استثنایی فرزند اول خانواده، ۳۱ درصد فرزند دوم خانواده و ۱۵ درصد فرزند سوم و ۲ درصد فرزند چهارم خانواده بودند. در این پژوهش ۱۰۱ مسئول بهزیستی که به پرونده ها دسترسی داشتند نیز شرکت داشتند، که ۸۴ نفر خانم و ۱۷ نفر آقا بودند، میانگین سابقه کاری آن ها ۱۹/۴۹ با انحراف استاندارد ۷/۴۲ سال بود .

جدول (۱). تعداد معلولان تحت پوشش بهزیستی در طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸ به تفکیک شدت معلولیت در کشور

سال	فراوانی	خفیف	متوسط	شدید	خیلی شدید	نامشخص	تعداد کل
۱۳۹۰	اطلاعات موجود	-	-	-	-	-	۸۵۱۳۸۶
۱۳۹۱	نمی باشد.	-	-	-	-	-	۱۰۹۳۸۵۵
۱۳۹۲	فراوانی	۱۳۳۷۹۳	۲۹۲۲۳۳	۳۷۶۰۲۴	۲۲۶۴۷۵	۸۳۱۶۹	۱۱۱۱۶۹۴
	درصد	% ۱۲/۰۳	% ۲۶/۲۸	% ۳۳/۸۲	% ۲۰/۳۷	% ۷/۴۸	
۱۳۹۳	فراوانی	۱۴۳۲۲۵	۳۱۱۰۳۶	۴۰۷۲۰۲	۲۳۴۱۱۳	۸۳۴۲۹	۱۱۷۹۰۰۵
	درصد	% ۱۲/۱۴	% ۲۶/۳۸	% ۳۴/۵۳	% ۱۹/۸۵	% ۷/۰۷	
۱۳۹۴	فراوانی	۱۵۸۱۲۱	۳۳۱۶۰۴	۴۳۳۴۰۴	۲۲۰۸۸۳	۷۶۷۵۵	۱۲۲۰۷۶۷

						درصد	
	۶/۲۸	۱۸/۰۹	۳۵/۵۰	۲۷/۱۶	۱۲/۹۵		
۱۳۱۹۴۳۰	۲۸۶۵۷۴	۲۲۶۱۶۹	۴۷۴۹۲۱	۳۶۱۴۰۴	۱۸۰۶۹۲	فراوانی	۱۳۹۵
	۲۱/۷۱	۱۷/۱۴	۳۵/۹۹	۲۷/۳۹	۱۳/۶۹	درصد	
۱۴۱۵۷۱۰	۱۱۲۲۵۵	۲۱۷۶۲۰	۵۱۷۲۴۹	۳۹۹۴۹۶	۲۱۱۱۹۴	فراوانی	۱۳۹۶
	۸/۶۳	۱۵/۳۷	۳۶/۵۳	۲۸/۲۱	۱۴/۹۱	درصد	
۱۵۹۰۱۱۳	۶۳۷۹۸	۲۲۱۵۴۶	۵۷۸۵۱۷	۴۶۲۶۱۱	۲۶۳۶۴۱	فراوانی	۱۳۹۷
	۴/۰۱	۱۳/۹۳	۳۶/۳۸	۲۹/۰۹	۱۶/۵۸	درصد	
۱۷۱۰۴۷۵	۵۶۴۷۰	۲۱۹۴۳۱	۶۲۲۰۸۶	۵۰۳۰۹۳	۳۰۹۳۹۵	فراوانی	۱۳۹۸
	۳/۳۶۰	۱۲/۸۲	۳۶/۳۶	۲۹/۴۱	۱۸/۰۸	درصد	
۱۷۵۹۱۱۱	۵۷۷۴۲	۲۲۰۴۳۲	۶۴۵۰۱۷	۵۱۵۱۰۰	۳۲۰۸۲۰	فراوانی	۱۳۹۹
	۳/۱۹۰	۱۳/۵۲	۳۶/۴۴	۲۸/۸۴	۱۸/۰۱	درصد	

جدول (۲). تعداد معلولین تحت پوشش سازمان بهزیستی کشور از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹

همانطور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود در سال ۱۳۹۹، ۶۲ درصد از خانواده‌ها گزارش کردند که خدمات آموزش و پرورش و حمایت تحصیلی را دریافت می‌کنند، در حالی که ۴۵/۵ درصد از مسئولین بهزیستی اعلام کردند که معلولین از خدمات آموزش و پرورش و حمایت‌های تحصیلی بهره‌مند هستند. برای بررسی میزان همبستگی بین نظر خانواده‌ها و مسئولین بهزیستی از ضریب فای استفاده شد که در سال ۱۳۹۹ ضریب همبستگی بسیار کوچک و در حدود ۰/۰۲۰ می‌باشد و معنی‌دار نیست که نشان می‌دهد عضویت گروهی بی‌تاثیر و نظر مسئولین و خانواده‌ها همسو بوده است. نکته حائز اهمیت دیگر آن است که خانواده‌ها و مسئولین در طول سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹ گزارش کرده‌اند که خدمات آموزش و پرورش و حمایت‌های تحصیلی رو به افزایش بوده است. درصد گزارش دریافت خدمات توسط خانواده‌ها از ۱۷ درصد در سال ۱۳۹۰ به ۶۲ درصد در سال ۱۳۹۹ و نظر مسئولین مبنی بر ارائه خدمات حمایت تحصیلی از ۱۹ درصد در سال ۱۳۹۰ به ۴۶ درصد در سال ۱۳۹۹ رسیده است.

جدول (۲). گزارش درصد خدمات آموزش و پرورش دریافت شده یا نشده توسط خانواده معلولین و مسئولین

بهزیستی در طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹

سال	۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	نوع پاسخ	میانگین
خانواده	۶۲	۶۸	۶۵	۶۱	۵۱	۴۲	۳۶	۲۳	۲۰	۱۷	بله	۲۳
	۳۸	۳۲	۳۵	۳۹	۴۹	۵۸	۶۴	۷۷	۸۰	۸۳	خیر	۷۷
مسئولین	۴۵/۵	۵۴/۵	۴۷/۵	۴۳/۶	۳۷/۶	۳۰/۷	۲۳/۸	۱۸/۸	۲۱/۸	۱۸/۸	بله	۲۳/۸
	۵۴/۵	۴۵/۵	۵۲/۵	۵۶/۴	۶۲/۴	۶۹/۳	۷۶/۲	۸۱/۲	۷۸/۲	۸۱/۲	خیر	۷۶/۲
	۰/۰۲۰	۰/۰۶۹	۰/۰۲۲	۰/۰۱۱۷	۰/۰۶۵	۰/۰۴۵	۰/۰۳۱	۰/۰۲۲	۰/۰۸۴	۰/۰۱۶	ضریب فای	۰/۰۳۱
	۰/۸۴۳	۰/۴۹۱	۰/۸۲۷	۰/۲۴۱	۰/۵۱۵	۰/۶۵۵	۰/۷۵۵	۰/۸۲۳	۰/۳۹۸	۰/۷۸۶	سطح معنی داری	۰/۷۵۵

(بله= خدمات آموزش و پرورش و حمایت‌های تحصیلی دریافت شده یا ارائه شده و خیر= خدمات آموزش و

پرورش و حمایت‌های تحصیلی دریافت نشده یا ارائه نشده)

مطابق با جدول ۳، از ۲۴۰ هزار کودک استثنایی ۱۵۰ هزار نفر در حال تحصیل هستند. (که معادل ۶۲/۵ درصد می‌باشد). میانگین یونیسف ۴۷ درصد و میانگین ایران ۶۲/۵ درصد کودکان معلول مشغول به تحصیل است. با توجه به این نکته که خانواده‌های برخوردار و دارای کودک استثنایی با درآمد کافی از هزینه‌های دولتی استفاده نمی‌کنند، در این آمار لحاظ نشده‌اند.

جدول (۳): مقایسه گزارش یونیسف و آموزش و پرورش و بهزیستی کشور در مورد خدمات آموزش و پرورش و

حمایت‌های تحصیلی کودکان و نوجوانان استثنایی

یونیسف (۲۰۱۵) با تحقیق در پنجاه و یک کشور در حال توسعه تنها ۴۲ درصد دختران و ۵۱ درصد پسران از کودکان استثنایی و معلول موفق شدند به دبستان بروند.

سازمان آموزش و پرورش (۱۳۹۸) از یک و نیم میلیون کودک استثنایی و معلول در ایران (تحت پوشش بهزیستی) حدود ۱۵۰ هزار نفر (۱۰ درصد) در مدارس ثبت نام کردند.

از ۲۴۰ هزار کودک استثنایی و معلول تحت پوشش آموزش دستگاه‌های دولتی ۱۲ هزار نفر ذهنی شدید که حمایت‌پذیر بوده و مدرسه‌رو نمی‌باشد. ۱۰ درصد نیز استثنائی تیزهوشند و در این آمار قرار ندارد. بنابراین ۱۵۰ هزار نفر در حال تحصیل و ۳۰ هزار نفر بازمانده از تحصیل‌اند. از یک و نیم میلیون کودک معلول ۲۰۰ هزار نفر بالای ۷ سال یعنی سن مدرسه هستند.

سازمان آموزش و پرورش (۱۳۹۸) ۷۰ هزار دانش آموز استثنایی در مدارس عادی در قالب طرح تلفیقی تحصیل می‌کنند و ۸۰ هزار نفر در مدارس استثنایی کشور مشغول به تحصیل هستند.

دفتر آسیب‌های اجتماعی وزارت ۳۰ هزار کودک معلول و استثنایی از تحصیل محروم‌اند.

رفاه (۱۳۹۹)

بحث و نتیجه گیری

هدف از پژوهش حاضر مقایسه قوانین اجرایی مرتبط با حمایت های آموزشی و تحصیلی کودکان استثنایی ایران و سازمان بین المللی یونیسف بود. نتایج این پژوهش نشان داد خدمات تحصیلی برای کودکان استثنایی در ایران وضعیت بهتری نسبت به کشورهای در حال توسعه که یونیسف ارایه داده، دارد. بطور کلی نتایج پژوهش حاضر همسو با پژوهش های پیشین، نشان می دهد کشور ایران در جهت احقاق حقوق کودکان معلول، پیش می رود و در این زمینه بطور نسبی در اجرای قوانین مربوطه به موفقیت هایی رسیده است. در پژوهش شیرمحمدی و کلیشادی (۱۳۹۷) و پژوهش طاهری (۱۳۹۱) نیز به حائز اهمیت بودن امر آموزش و پرورش کودکان معلول و استثنایی در ایران تاکید شده است. نتایج پژوهش شیرمحمدی و کلیشادی (۱۳۹۷) نشان داد حق آموزش رایگان و حمایت و توانبخشی کودکان معلول از قوانین مشترک کشورهای ایران، آمریکا، چین و هند می باشد. مطابق با پژوهش طاهری (۱۳۹۱) نیز، از قوانین مشترک بین سه کشور آلمان، سوئد و ایران، حق آموزش و رایگان بودن آن و حمایت توانبخشی به کودکان استثنایی است. طبق تحقیق انجام شده توسط یونیسف در ۵۱ کشور در حال توسعه ۴۲ درصد دختران و ۵۱ درصد پسران کودکان استثنایی و معلول (میانگین حدود ۴۷ درصد) موفق شدند به دبستان بروند، در حالی که در ایران این میانگین به ۶۲/۵ درصد می رسد (فائمی، ۲۰۱۹). مطابق با نظر سنجی انجام شده در این پژوهش ۶۲ درصد خانواده ها و ۴۵/۵ درصد از مسئولین به دریافت خدمات آموزشی و حمایت های تحصیلی کودکان استثنایی از بهزیستی اذعان داشتند. در تبیین اختلاف نظر آمارمسئولین بهزیستی و خانواده های کودکان مذکور می توان گفت، در تکمیل سوالات و فرم ها با توجه به اینکه مسئولین پرونده ها با مشاهده اوراق به تکمیل فرم و پاسخ به سوالات می پرداختند، نسبت به خانواده ها که به صورت ذهنی نسبت به تکمیل فرم ها اقدام می کردند اختلاف دیده می شود به هر حال پاسخ مسئولین از روی پرونده و مستندات بوده و قابل اعتمادتر می باشد (۴۵/۵) درصد قابل قبول تر می باشد). البته این آمار که از داده های پژوهش بدست آمد با اظهار نظر مسئولین در خبرگزاری ها فاصله دارد که می توان گفت بخشی از داده ها به علت عدم درج در پرونده ها از دست رفته

است. اعمال آمارها در پرونده‌ها هر شش ماه یکبار انجام می‌شود و با گواهی تحصیلی که خانواده‌ها برای بهزیستی می‌آورند که برخی خانواده‌ها در پایان سال تحصیلی آنرا ارائه می‌دهند و فعلا در برخی پرونده‌ها درج نشده است. البته سازمان دیده‌بان حقوق بشر و کمپین حقوق بشر در ایران، طرح "سنجش سلامت نوآموزان" را مانعی در راه دسترسی کودکان دارای معلولیت به آموزش فراگیر و باکیفیت خوانده و نسبت به مزوی شدن این کودکان هشدار داده‌اند (دویچه له فارسی، ۲۰۱۹). برای اینکه این کودکان در کنار سایر کودکان از امکانات تحصیلی بهره‌مند شوند، حتی در دستورالعمل ثبت‌نام دانش‌آموزان در سال تحصیلی ۹۶-۹۷ ابتدا ممنوعیت ثبت‌نام کودکان در مدارس عادی ایجاد شد که البته بعدا با توضیحات مسئولان آموزش و پرورش استثنائی این ممنوعیت لغو شد و مانند سال‌های گذشته همچنان طرح تلفیقی اجرا شد و این کودکان می‌توانند در کنار سایر کودکان در مدارس عادی ثبت‌نام شوند، مگر اینکه خانواده‌ها تمایل داشته باشند که کودکان در مدارس استثنائی باشند. بنابراین مدارس نمی‌توانند به بهانه عدم مناسب‌سازی فضای فیزیکی این کودکان را از نظر قانونی ثبت‌نام نکنند. از این رو کودکان دارای معلولیت همانند کودکان دیگر حق زندگی و بهره‌مندی از خدمات آموزشی را دارند و باید فرصت‌های برابر ایجاد شود تا بتوانند سلامت روان و رفتار اجتماعی خودشان را، ارتقا دهند. (خبرگزاری جمهوری اسلامی، ایرنا، ۱۴۰۰). برخی علل عدم تحصیل کودکان استثنائی، هزینه‌های بالای زندگی، فقر و فقدان درآمد کافی، چالش‌های فرهنگی، افزایش هزینه‌های ایاب و ذهاب و لوازم و تحریر، فقدان مربی و معلمان مربوطه، عدم کفایت اعتبارات دولتی و ... عنوان شده است (مسعودی فرید، ۱۳۹۹). مطابق با گزارش سازمان یونسف (۲۰۱۸)، ابزارهای کارآمد و موثری وجود دارد که می‌تواند "آموزش فراگیر و با کیفیت" را برای کودکان استثنائی به واقعیت تبدیل کند. اما ابتدا، ما باید آنها را ببینیم و صدای آنها را بشنویم، تا بتوان جوامع فراگیر ایجاد کرد. در سال ۲۰۱۶، تجزیه و تحلیل یونسف از ۱۵ کشور نشان داد که در بین تعدادی از عوامل، از جمله درآمد و جنسیت، نقش معلولیت بیشترین نقش را در مشارکت در تحصیل یا عدم تحصیل کودکان دارد. کودکان استثنائی به احتمال زیاد از ابتدا هرگز وارد مدرسه نشده بودند. چنین یافته‌هایی حاوی مفاهیم عمیقی است. نه تنها از نظر دسترسی ناعادلانه به آموزش، بلکه از نظر انتخاب زندگی و فرصت‌هایی که برای کودکان محروم وجود

دارد. مطابق با نتایج حاصل شده از این پژوهش، ایران جایگاه بهتری نسبت به آمارهای یونیسف در کشورهای در حال توسعه دارد. یکی از دلایل آن است که، علیرغم مشکلات اقتصادی در کشور با عنایت به فرهنگ و آموزه های دینی و ملی، بخش قابل توجهی از هزینه های مربوط به نیازمندان در قالب نوع دوستی، نیکوکاری، صدقات، خیرات، فطریه، نذر و ... با عنوان مشارکت های مردمی انجام می پذیرد. وجود آمارها به صورت جزیره ای در دستگاه های حمایتی، عدم هماهنگی دستگاه های حمایتی در ارائه خدمات، جمع آوری اطلاعات توسط محقق را دشوار می کرد، نداشتن سیاست های منسجم اجرایی در ارائه خدمات آموزش و پرورش به کودکان استثنایی، اجرای سلیقه ای در ارائه خدمات به جای برنامه مدون، راه اندازی سامانه های متفاوت ارائه خدمات در دستگاه های حمایتی به معلولین که این تعدد سامانه ها از طرفی منجر به عدم ارائه اطلاعات دقیق برای مخاطبین شده و از جهتی محقق را نیز دچار سردرگمی نموده، از جمله محدودیت های این پژوهش بود. با عنایت به تجربه ۳۰ ساله محقق در این حوزه و نیز تخصص مربوط به کودکان استثنایی، پیشنهاداتی به شرح زیر ارائه می گردد:

- تدوین برنامه های اجرایی هماهنگ و مشترک در حوزه آموزش و تحصیلات کودکان استثنایی توسط سازمان های آموزش و پرورش کودکان استثنایی و بهزیستی.
- تجارب بین المللی نشان داده است که تاسیس وزارت خانواده می تواند با تجمیع سازمان های مرتبط، اهداف، برنامه های اجرایی و نظارت را در یک جهت فرماندهی نماید تا از اتلاف اعتبارات، امکانات، نیروی انسانی و ... جلوگیری گردد.
- وجود دفتر مطالعات و تحقیقات در سازمان بهزیستی برای بررسی دقیق و ارزیابی خدمات و فعالیت ها ضروری به نظر می رسد. با ایجاد چنین دفتری فعالیت ها رصد می شوند و به محققان و دانشجویان با ارائه اطلاعات دقیق تر، کمک شایانی می گردد.

- پیشنهاد می‌گردد سایر شاخص‌های رفاه اجتماعی نیز که موجب ارتقای سلامت روانی و رفتار اجتماعی می‌گردند، مورد تحقیق علمی قرار گیرد و با مقایسه با استانداردهای جهانی جایگاه کشور مشخص و الگوی ارائه خدمات مطلوب‌تری برای دستگاه‌های حمایتی طراحی گردد.

در پایان از مسئولین و کارشناسان سازمان‌های آموزش کودکان استثنایی و بهزیستی کشور که در این پژوهش همکاری شایسته نمودند، کمال تشکر را دارم.

منابع

- سازمان حقوق بشر ایران (۲۰۱۵). میزان توسعه آموزش و پرورش کشور در گرو اهمیت دولت به کودکان استثنایی، <https://iranhr.net/fa/articles/2339/>
- حسینی، جواد (۱۴۰۰). جزئیات اطلس یادگیری کودکان استثنایی در ایام کرونا، خبرگزاری ایسنا: <https://www.isna.ir/news/99082819960/>
- حسینی پیله رود، حلیمه (۱۴۰۰). حق آموزش رایگان و همگانی برای شهروندان با نگاهی بر قانون اساسی ایران و پاره ای از کشورها، مجله ویستا: <https://vista.ir/article/300025/>
- قربانی، حمیدرضا (۱۳۹۶). اصلی ترین وظایف سازمان بهزیستی چیست؟ سایت اینترنتی باشگاه خبرنگاران جوان: <https://www.yjc.news/fa/news/6052289/>
- برآبادی، طیبه. (۱۳۹۷). حقوق کودکان معلول در قوانین داخلی و بین المللی حقوق حمایتی کودکان معلول در قوانین داخلی و بین المللی، اولین همایش ملی جهانی سازی حقوق کودکان و نوجوانان از دیدگاه حقوقی و روانشناسی، مشهد، موسسه آموزش عالی حکیم نظامی قوچان.
- حسینی، جواد (۱۴۰۰). جزئیات اطلس یادگیری کودکان استثنایی در ایام کرونا، خبرگزاری ایسنا: <https://www.isna.ir/news/99082819960/>
- سراج، مصطفی (۱۴۰۰)، مرگ‌ومیر در افراد دارای معلولیت شدید با افزایش سن بیشتر می‌شود، پایگاه اینترنتی معلولان کشور: <https://shamdani.com/content/4247>
- شیرمحمدی، سمیرا؛ کلیشادی، رویا. (۱۳۹۷). بررسی تطبیقی خدمات آموزش و پرورش استثنایی در کشورهای آمریکا، چین، هند و ایران، کنفرانس بین المللی روان شناسی، علوم تربیتی و رفتاری، دوره سوم.
- طاهری، انسیه (۱۳۹۱). بررسی تطبیقی سیر تحولات آموزش و پرورش استثنایی در کشورهای آلمان، سوئد و ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

قائمی، هادی (۲۰۱۹)، تحصیل بدون تبعیض حق کودکان دارای معلولیت، دویچه له فارسی: <https://www.dw.com/fa-ir/50680715>

قدمی، مجید(۱۳۹۸).. تحصیل هفتاد هزار دانش آموز نیازمند آموزش های ویژه در مدارس عادی، خبرگزاری مهر:

<https://www.mehrnews.com/news/4733012>

مسعودی فرید، حبیب اله، (۱۳۹۹). فقر و معلولیت علت بازماندگی از تحصیل حدود ۱۹ هزار کودک، خبرگزاری ایسنا:

<https://www.isna.ir/news/97102312483/>

معدن دار آرنی، عباس (۱۳۹۵). مطالعات تطبیقی در آموزش و پرورش؛ فصلنامه خانواده و پژوهش شماره ۲۷.

یزادانپوری، سمیه(۱۳۸۹). بررسی تطبیقی سیاست ها، اهداف و تشکیلات آموزش و پرورش استثنایی در کشورهای آمریکا، هند و ایران، پایان نامه

کارشناسی ارشد، دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

یونیسف(۲۰۱۵)، هشدار یونیسف به وضعیت اسفناک کودکان معلول در جهان، دویچه له فارسی: <https://www.dw.com/Fo-ir/16850216>

سالنامه اماری بهزیستی:

<https://media.behzisti.ir/d/2021/01/12/0/84225.pdf>

آئین نامه تاسیس مراکز جامع توانبخشی: https://treatment.sbmu.ac.ir/uploads/Rehabilitation_Centres_Regulations.pdf

سایت مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی:

<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/91925>

سایت ویکیپدیا:

<https://fa.wikipedia.org/>

سایت بهزیستی :

<https://www.behzisti.ir>

سایت یونیسف:

<https://www.unicef.org/iran/>

سایت سازمان بهداشت جهانی:

<https://www.who.int/>

سایت جامعه معلولین ایران:

<http://iransdp.com/>

Alquraini, T. (2013). Legislative rules for students with disabilities in the United States and Saudi Arabia: A comparative study. *International Interdisciplinary Journal of Education*, 2(6), 601-615.

Rosenthal, E. (2009, December). The rights of children with disabilities in Viet Nam. In *Bringing Viet Nam's Laws into compliance with the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Report prepared for UNICEF by Eric Rosenthal and Mental Disability Rights International.*

Unicef(2018). Inclusive education for children with disabilities, <https://blogs.unicef.org/blog/inclusive-education-children-with-disabilities/>